

СХІДНА МІСІЯ ГЕРМАНІКА ЦЕЗАРЯ (18–19 рр. н.е.) КРІЗЬ ПРИЗМУ ОФІЦІЙНИХ АКТІВ СЕНАТУ

Відкриття у минулому столітті цілої низки нових епіграфічних пам'яток дає дослідникам змогу провести верифікацію повідомлень наративної традиції, репрезентованої в основному "Анналами" Публія Корнелія Таціта, про перебування і діяльність Германіка Цезаря на сході у 18-19 рр. н.е. Тексти рішення сенату у справі Пізона і рішення про вшанування пам'яті Германіка не лише дозволяють нам уточнити і доповнити картину східної політики Римської імперії на початку I століття н.е., але й вказують нам на певні особливості становлення та розвитку принципату як політичної системи.

Ключові слова: латинська епіграфіка, Римська імперія, принципат, римський сенат, Тіберій, Германік, Пізон.

Питання генези зовнішньої політики на сьогодні досі залишається одним з найбільш актуальних у вивченні римської історії. У період принципату саме зовнішня політика виступала одним з визначальних чинників розвитку імперії. Вивчення її східного напрямку, незважаючи на значний історіографічний пласт і фундаментальні праці Ф. Міллара, М. Сатра, А. Бокщаніна, Л. Греґорацці, С. Маттерн, Й. Вольського та багатьох інших й досі залишається актуальним. Їхні дослідження висвітлюють як особливості внутрішньополітичного розвитку Парфії так і римо – парфянські взаємини з трансформацією римської політики загалом. Проте, як нові методологічні підходи, так і поява нових джерел змушують дослідників переглядати або суттєво уточнювати вже класичні інтерпретації. Одним з аспектів римської історії доби імперії, де епіграфічні джерела спричинили найбільш активну дискусію, стала східна політика імперії в епоху Тіберія, зокрема цілий ряд епізодів пов'язаних з діяльністю на сході племінника принцепса – Германіка, який отримав від сенату спеціальні повноваження (про це детальніше йтиметься далі), для вирішення конфліктних ситуацій у регіоні. Проте і досі у цій тематиці залишається чимало нерозроблених аспектів. Серед них особливе місце займають не лише проблеми конкретизації фактографічної сторони подій, але й концептуальні питання критики історичних джерел, проблеми стратегічної спрямованості римської та парфянської політики і історія прикордоння (фронтиру) як такого. Всі ці вузлові моменти в останні десятиліття яскраво виражено цікавлять дослідників і можна впевнено сказати, що їх вивчення далеке від свого завершення і найближчим часом буде набувати все нових і нових обертів. Все це зумовлює наш вибір теми нашої статті та її актуальність у контексті розвитку сучасного антикознавства.

Наша мета та завдання – проаналізувати такі епіграфічні пам'ятки як Tabula Siarensis, Tabula Hebana та Senatus consultum de Cn. Pisone patre як у контексті зовнішньополітичної діяльності римлян на сході і їх контактів з Парфянським царством Аршакідів та порубіжними державами, так і у контексті пропаганди, офіційної ідеології та інших аспектів які належать до сфери потестарної імагології. Вони пов'язанні з внутрішньополітичним життям Риму, зокрема з раннім етапом становлення ідеології принципату як специфічного політичного режиму, так і конкретних механізмів його функціонування, зокрема політичної пропаганди, репрезентації зовнішньополітичних заходів на різних рівнях, династичною політикою ранньої імперії, функціонуванням інституту намісника провінції та з іншими важливими питаннями.

Після смерті свого онука Гая, який у перші роки нашої ери був направлений на схід, з метою врегулювати конфлікт у союзних царствах, Октавіан Август втратив інтерес до будь-яких активних дій у східному напрямку. Навіть такий регіон як Вірменія, який римляни вважали сферою свого впливу, і який на той час перебував в умовах перманентної династичної кризи та замалим не громадянської війни, не цікавив принцепса в умовах, коли кампанії там не здатні були принести жодної політичної вигоди. Теза окремих дослідників про те, що римляни розглядали Вірменію як важливе джерело для власного економічного розвитку, на нашу думку, є малоймовірною і виходячи з аналізу характеру римської політики, навряд чи може бути прийнятою. Більшість сучасних науковців справедливо відмовилась від презентизму у розгляді римської зовнішньої політики і вважають, що менталітет, стереотипи [1, с. 2-5], традиційні римські цінності [2, с. 108-112; 3] та не завжди точні відомості про сусідів [4; 5, р. 39-78] відігравали ключову роль у формуванні практичної сторони римського імперіалізму [6; 7], що в результаті створювало для самих римлян чимало проблем. Лише в часи Тіберія римляни повертаються до втручання у вірменські справи і то лише під загрозою зіткнення з Парфією.

Внаслідок перевороту, у 10/11 р. [8, р. 146] царем парфян став Артабан III – цар Мідії Атропатени, пов'язаний з племенами дахів (Joseph. A.J. XVIII. 2. 4. (48)). Тацит характеризує ці події, як порушення спокою у східних провінціях і царствах Сходу (Тас., Анн. II. 1.). Його супереник – Вонон, згодом повернувся (Joseph. A.J. XVIII. 2. 4. (48)), і навіть прослідковується надчеканка монет Музи і Фраатака [8, р. XII]. Після того, як він був остаточно розбитий (Joseph. A.J. XVIII. 2. 4. (49), Тас., Анн. II. 3.), Вонон утік у Вірменію, де зайняв вакантний пост царя, оскільки Ерато, яка на деякий час повернулась на престол, вигнали (Тас., Анн. II. 3.). Загроза з боку Артабана була реальною не лише для Вірменії а й для Риму, якби останній захотів підтримати Вонона. Тому легат провінції Сирії – Кретік Сілан [9, с. 141], який фактично виконував всі функції регулювання ситуації на сході, викликав Вонона і зберігаючи розкіш та царський титул, взяв його під стражу

[9, с. 140-141; 10, р. 981] (Тас., Ann. II. 4; Joseph. A.J. XVIII. 2. 4. (50-52)). Таким чином, він прагнув певною мірою нейтралізувати можливості для претензій з боку парфян.

Тіберій звернувся до сенату, ознайомивши його з загальною ситуацією у регіоні. Він стверджував, що з незгодами впорасться лише Германік. За висловом Тацита, сам Тіберій був вже не у тому віці, щоб особисто туди вирушити, а Друз, ще не досягнув цілком зрілого віку, щоб взяти на себе таку справу (Тас., Ann. II. 43.) Відповідно, єдиною кандидатурою розглядали Германіка, якого зняли з війни проти германців і направили на схід. Сенат прийняв рішення призначити Германіка керівником усіх заморських провінцій, надавши йому незалежно від того куди б він не вирушив імперій, з більшими повноваженнями ніж проконсулам чи легатам (Тас., Ann. II. 43.).

Кретіка Сілана, чия донька була заручена з старшим сином Германіка – Нероном, відсторонили (Тас., Ann. II. 43.), і призначили Гнея Пізона – “людину різку і свавільну” (Тас., Ann. II. 43.). Після вигнання Вонона, найкращою кандидатурою на царський престол вважався син понтіського царя Полемона – Зенон [11, с. 79-80] (Тас., Ann. II. 56.). Германік в Артаксаті коронував його і він прийняв собі нове ім'я – Артаксій (Тас., Ann. II. 56.). Вибір претендента був ретельно узгоджений з римлянами. Якби місія пройшла не так гладко, як планувалось, Германік мав би використати військову силу (Тас., Ann. II. 57.).

Були здійснені зміни і у новоутворених провінціях і рішення приймав і затверджував саме Германік, відповідно до повноважень наданих йому сенатом. У Каппадокії, мешканці прийняли до себе легата Квінта Веранія, який знизив деякі з податків які збирали з царських часів (Тас., Ann. II. 56.). У Коммагені, яку підкорили преторській владі, намісником став Квінт Сервей (Тас., Ann. II. 56.). Збереглись також відомості, про те, що цар набатеїв давав бенкет на якому були присутні Германік та Пізон (Тас., Ann. II. 57.).

До Германіка прибуло посольство від царя Артабана [9, с. 142; 12, с. 173] (Тас., Ann. II. 58.). Прохання Артабана задовольнили і Вонона вислали у Помпейополь. Зробили це не лише щоб задовольнити царя, але й для того щоб вдарити по планах Пізона (Тас., Ann. II. 58.). Вонон спробував утекти у Вірменію і звідти до албанців, геніохів та скіфів (Тас., Ann. II. 68.). На березі ріки його схватив перфект кінноти Вібій Фронтон та ветеран Реммій, який до того охороняв царя. Останній начебто будучи розлюченим, проткнув Вонона мечем (Тас., Ann. II. 68.).

Ще донедавна, основним (хоча й не єдиним) джерелом для висвітлення даної проблеми були “Аннали” (“*Annalium ab excessu Divi Augusti libri...*”) Публія Корнелія Тацита. Починаючи з середини минулого століття, відкриття нових епіграфічних матеріалів, дозволяє побачити нові сторони у вже усталених і класичних інтерпретаціях.

У 1947 р. у Італії, у Магліано, на місці римського міста Геба, було знайдено бронзову таблицю, яка містила текст датований 20 р. н.е. присвячений вшануванню пам'яті Германіка. У 1982 р. у Севільї Ю. Гонсалесом була відкрита, а у 1984 опублікована пам'ятка епіграфіки, яка отримала назву *Tabula Siarensis*. Вона містить текст кількох рішень сенату, які як і попередній напис стосуються вшанування Германіка Цезаря, який помер в Антіохії 10 жовтня 19 року н.е. [13, р. 269-275; 14, р. 123-130; 15, р. 2-3; 16, р. 209-214]. У 1980-ті, також у Іспанії, були відкриті кілька копій *Senatus consultum de Cn. Pisone patre* (на сьогоднішній день, за кількістю копій, ця пам'ятка епіграфіки поступається лише едикту Діоклетіана про ціни) – сенатського акту з приводу розслідування діяльності намісника Сирії Гнея Пізона і його причетності до загибелі Германіка [15, р. 9; 4, р. 255-270; 17]. Рішення сенату було прийнято у вересні 20 р., через 2 дні після самогубства Пізона.

Питання співвідношення тексту Тацита і сенатських актів уже піднімалось дослідниками, та воно далеке від остаточного вирішення [14, р. 123-132; 18, р. 336-338; 19, р. 143-162; 16, р. 209]. *Tabula Siarensis* (надалі – TS), містить 2 рішення прийняті на честь Германіка [13, р. 269-272; 20, с. 139-142]. Діяльність Германіка на сході описуються наступним чином. Після того, як він ліквідував не порядок в Галліях, його направили “у заморські провінції” навести лад як в них самих, так і в царствах. Виконуючи доручення Тіберія, він поставив царя у Вірменії і не шкодуючи своїх сил, прийняв смерть заради держави, перш ніж згідно декрету сенату зміг вступити у Рим з овацією. (“*ordinate statu Galliarum, proco(n)s(ul) missus in transmarinis provinciis in conformandis iis regnisque eiusdem tractus ex mandatis Ti(berii) C(a)esaris Au(g)usti, dato re-jug(e) Armeniae, non parcens labori suo, priusquam decreto senatus [ovans urbem ingre-]deretur, ob rempublicam mortem obisset.*” TS, Fr. I. 15 – 18). В Цирку Фламінія [20, с. 139-142], мала бути встановлена мармурова арка зі статуєю та написами зі згадкою про вибраних членів імператорської сім'ї (TS, Fr. I. 9.). Ще одну арку мали встановити на гірському хребті Аману у провінції Сирії чи в іншому місці на сході, яке мав би вказати Тіберій на честь діянь Германіка у 18-19 рр. (TS, Fr. I. 23-25). Третя арка мала бути встановлена на місці його перемог над германцями. Передбачався і монумент у Антіохії де він помер (TS, Fr. I. 32–36). Частини другого фрагменту напису регламентують виконання розпоряджень та повідомляють нам, що ці рішення на бронзових таблицях мають бути поширені по всій імперії (TS, Fr. II.b. 10 – 30) [16, р. 220-223]. *Tabula Hebana* датується 20 роком і в загальному подає нам схожу формулу, яка повідомляє про вшанування Германіка: “*utiq(ue) Sali carminibus suis nomen Germanici Caesa[ris pro ho-]norifica memoria int(e)ronant, qui honos C(aio) quoq(ue) et L(ucio) Caesarib(us) frat(ibus) Ti(berii) Caesaris Aug(usti) habitus est*” (TH, 4-6). Більшу частину тексту складає *lex Valeria Aurelia*.

Текст *Senatus consultum de Cn. Pisone patre* був ретельно вивірений і прийнятий з першої спроби (*per relationem solum*) [17; 21]. Документ ухвалили у четвертий день перед грудневими ідами (10 грудня) 20 року (s.c. de Pisone, 1) і його 176 рядків розповідають нам, як сенат розглядав звинувачення проти Пізона і його оточення та до яких висновків він прийшов [15, р. 9-20; 17]. Розглядалися розпорядження, які Германік

надсилав Пізону (s.c. de Pisone, 20-23), і той факт, що сам він називав Пізона причиною своєї смерті ("morientem Germanicum Caesarem, quous mortis fuisse caussam Cn.Pisonem patrem ipse testatus sit" s.c. de Pisone, 27-28). Згадувались контакти Пізона з вигнаним царем Парфії Вононом (s.c. de Pisone, 35-45). Конфлікт довкола управління Сирією після смерті Германіка описуються як спроба розпалити громадянську війну (!) (s.c. de Pisone, 45-52). Пізона звинуватили у посяганні на божественність Августа (s.c. de Pisone, 68-70) [15, р. 15-18]. Оскільки він вчинив самогубство, покарання мало стосуватись в першу чергу поховального обряду та згадок про його постать у публічній сфері (s.c. de Pisone, 71-90). Окреме місце відведено рішенням стосовно оточення Пізона, яке брало участь у його злочинних – Візелію Кару, Семпронію Бассу і дружині Пізона (s.c. de Pisone, 109-120). Загалом обережний тон декрету разом зі значною кількістю моралізаторських пасажів залишає поле для його численних трактувань. Вагомим є рішення публікувати текст у військових таборах (s.c. de Pisone, 159-172) [15, р. 18-20; 22, р.205-213; 23, р. 101, 109, 161].

Співставлення актів сенату і тексту Тацита показує нам, що останній безперечно використовував офіційні матеріали рішень сенату [14; 17; 18]. Тацит і епіграфічні джерела пропонують дещо різні версії подій, які стосуються конфлікту Германіка з Пізоном, при цьому фактично однаково трактуючи діяльність Германіка у Вірменії і на Сході. Tabula Siarensis показує нам, який винятковий характер надавали вирішенню династичної кризи у Вірменії та її фактичного повернення під контроль Риму. Натомість текст Senatus consultum de Cn.Pisone patre зі зрозумілих причин трактує конфлікт з Пізоном більш обережно ніж робить це Тацит [15, р. 19].

Як слід загалом розглядати це протистояння, у контексті трансформації функцій провінційної адміністрації? У добу Августа, самостійні дії намісників сприймалися неоднозначно. Приклади Корнелія Галла і Луція Аґенобарба є радше винятками, адже ще свіжою була пам'ять про громадянські війни, коли намісники, користуючись військами, які були їм надані для захисту прикордоння, втручались у боротьбу за владу у Римі. Особиста роль принцепса у цей час стає провідною – він координував і контролював зовнішньополітичні заходи, а там, де він не міг бути присутній особисто, надсилались особливі місії на чолі з його найближчими соратниками чи родичами. На Схід, для переговорів з парфянами і вирішення труднощів у Вірменії у різний час вирушали Марк Віпсаній Аґріппа, Тіберій, онук Августа – Гай Цезар.

Місія Германіка 18-19 рр. н.е. була продовженням цього курсу, проте конфлікт Германіка, який діяв в рамках особливих повноважень наданих йому сенатом за пропозицією Тіберія, з намісником Гнеєм Пізоном, привів до драматичних наслідків. Тіберій, всупереч очікуванням, після цього радикально не змінює свій курс. Навпаки, він йде на посилення позиції провінційної адміністрації. Тацит звинувачував Тіберія у тому, що відсутність змін у керівництві провінцій приводила до невдач римлян, натомість Йосиф Флавій розглядає це питання по – іншому: довготривале перебування здібних осіб на своїх посадах дозволяло забезпечувати мир у регіонах і зменшувало корупцію у провінціях. Протистояння Вонона та Артабана у Парфії не обійшлося без втручання римлян, коли легат Сирії Кретик Сілан прийняв Вонона у себе. Під час місії Тіридата у 30-ті рр., Луцій Вітеллій був призначений Тіберієм намісником Сирії і допомагав претендентові на престол та навіть вів з Артабаном III переговори від імені римлян про мирне врегулювання. Загалом, більшість дослідників сходяться в думці про високу ефективність і продуманість подібного підходу Тіберія до прикордонної політики.

Таким чином, конфлікт Германіка з Пізоном засвідчив небезпечні тенденції у внутрішньополітичному житті імперії. Римляни продовжували розглядати Вірменію і супутні царства як сферу свого впливу. Разом з тим, при провідній ролі імператора у формуванні зовнішньополітичного курсу, вагомою була і роль його оточення та родичів. Протистояння Германіка і Пізона, на нашу думку, варто розглядати як одиночний випадок конфлікту інтересів намісника і спеціально уповноваженої особи. Подальша діяльність Тіберія засвідчила ефективність його провінційної політики, у той же час, офіційні акти сенату подають події більш стримано ніж це робив Тацит у контексті формування негативного образу Тіберія. Інтерпретації характеру конфлікту під час перебування Германіка на сході, як і мотивів і характеру дій Пізона досі залишаються дискусійними. Мають перспективи подальші дослідження даних епіграфічних текстів у плані як їх порівняння з текстами наративних джерел так і їх самостійного розгляду у різних контекстах.

Джерела та література

1. Никишин В. О. Чужеземные народы в произведениях Цицерона, Цезаря и Саллюстия: к вопросу о сущности римского "шовинизма" в I в. до н.э.: автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук / Владимир Никишин. – Москва, 2000. – 17 с.
2. Кнабе Г.С. Историческое пространство и историческое время в культуре древнего Рима / Георгий Кнабе // Культура древнего Рима. – М., 1985. – Т. 2. – С. 108-112.
3. Beard M. The Roman Triumph / Mary Beard. – Harvard University Press, 2007. – 434 p.
4. Подосинов А. Произведения Овидия как источник по истории Восточной Европы и Закавказья / Александр Подосинов. – М.: Наука, 1985. – 287 с.
5. Mattern S. Rome and the Enemy. Imperial Strategy in the Principate / Susan Mattern. – Berkeley: University of California Press, 1999. – 259 p.
6. Morley N. The Roman Empire: Roots of Imperialism / N. Morley. – London, 2010. – 176 p.
7. Mattingly D.J. Imperialism, Power, and Identity: Experiencing the Roman Empire / D. Mattingly. – Oxford University Press, 2008. – 376 p.
8. Wroth W. Catalogue of Greek Coins in the British Museum (BMC): Parthia / W. Wroth. – London, 1903. – 413 p.
9. Дибвойз Н. К. Политическая история Парфии / Нельсон Дибвойз / [Пер. с англ., науч. ред. и библиографич. приложение В. П. Никонорова]. – СПб.: Филологический факультет СПбГУ, 2008. – 816 с.

10. Sherk R. K. Roman Galatia: The Governors from 25 B.C. to A.D. 114 / R. Sherk // ANRW. Politische Geschichte (Provinzen und Randvölker: Griechischer Balkanraum; Kleinasien) / [Hrsg v./Ed. by Hildegard Temporini]. – 1980. – Bd. II.7.2.
11. Asdourian P. Die politischen Beziehungen zwischen Armenien und Rom von 190 v. Chr. bis 428 n. Chr: Ein Abriss der Armenischen Geschichte in dieser Periode / Paul Asdourian. – 1911. – 196 s.
12. Бокщанин А. Г. Парфия и Рим. Часть 2. Система политического дуализма в Передней Азии / Анатолий Бокщанин. – Москва, 1966. – 300 с.
13. Potter D. The “Tabula Siarensis,” Tiberius, the Senate, and the Eastern Boundary of the Roman Empire / D. Potter // Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik. – Bd. 69. – 1987. – P. 269 – 276.
14. Gonzalez J. Tacitus, Germanicus, Piso, and the Tabula Siarensis / J. Gonzales // American Journal of Philology. – № 120. – 1999. – P. 123 – 142.
15. Rowe G. Princes and Political Cultures: The New Tiberian Senatorial Decrees. / G. Rowe. – Ann Arbor: University of Michigan Press, 2002. – 208 p.
16. Bert Lott J. Death and Dynasty in Early Imperial Rome. Key sources with text, translation and commentary / J. Bert Lott. – Cambridge, 2012. – 380 p.
17. Das senatus consultum de Cn. Pisone patre / [Ed. W. Eck, A. Caballos, and F. Fernández] // Vestigia 48. – Munich, 1996. – 359 p.
18. Damon C. Relatio Vs. Oratio: Tacitus, Ann. 3.12 and the Senatus Consultum De Cn. Pisone Patre / C. Damon // Classical Quarterly. – № 49 (01). – 1999. – P. 336 – 338.
19. Damon C. The Trial of Cn. Piso in Tacitus' Annals and the Senatus consultum de Cn. Pisone patre: New Light on Narrative Technique / C. Damon // American Journal of Philology. – № 120. – 1999. – P. 143 – 162.
20. Князев П. А. Tabula Siarensis и два акта сената памяти Германика Цезаря (историческое сопоставление и перевод) / П. Князев // Исседон – ΙΣΣΕΔΩΝ: Альманах по древней истории и культуре. Т. 3. – Екатеринбург, 2005. – С. 139 – 171.
21. Князев П. А. Правосудие принцепса и Сената в уникальном документе 20 г. н. э.: Senatus consultum de Cn. Pisone patre (характеристика постановления и его перевод) / П. Князев // Из истории Античного общества. – Нижний Новгород, 2003. – С. 39-61.
22. Severy B. Augustus and the Family at the Birth of the Roman Empire / B. Severy. – New York and London, 2003. – 280 p.
23. Ando C. Imperial Ideology and Provincial Loyalty in the Roman Empire / C. Ando. – University of California Press, 2000. – 515 p.

Humennyi V. L. Germanicus Ceasars mission to the East (18-19 CE) according to the official decisions of the Senate

The new epigraphic sources help to provide the verification of the information provided by the narrative sources like Tacitus' "Annals", about the mission of Germanicus to the East during 18-19 CE. The conflict with Piso was quite unusual and the description that the s.c. de Cn. Pisone and other sources provide us, is very important for the analysis of the political development of the Principate and for the studying of the Roman foreign policy in the first century CE.

Key words: Latin epigraphy, Roman Empire, Principate, Roman Senate, Tiberius, Germanicus, Piso.

Гуменний В. Л. Восточная мисия Германика Цезаря (18-19 гг. н.э.) сквозь призму официальных актов сената

Открытие новых памятников эпиграфики позволяет исследователям провести верификацию сообщений нарративной традиции о пребывании и деятельности Германика Цезаря на Востоке на протяжении 18-19 гг. н.э. Текст решения сената по делу Пизона и решения об почитании памяти Германика, не только позволяют уточнить и дополнить картину восточной политики Римской империи, но и указывают нам на отдельные аспекты становления принципата как политической системы.

Ключевые слова: латинская эпиграфика, Римская империя, принципат, римский сенат, Тиберий, Германик, Пизон.